

Drágakövek ég és föld között — 1Henok 18,6–8 lehetséges párhuzamai

Dávid Nóra

Szegedi Egyetem Bölcsészettudományi Kar Ókortörténeti Tanszék

Bevezető, előzmények

A *Virrasztók könyve* elején (1Hen 1–36) több olyan történet olvasható, ami a különféle „rossz” eredetét írja le (betegségek, mágia, erőszak, stb.). Különösen jelentős bűn az égi és földi szféra keveredése, a *Virrasztók* lázadása. E történetek gyökere nem feltétlenül egy korra (és feltehetően nem is egy helyre) nyúlik vissza, többféle irodalmi hagyományt tükröz, leginkább a mezopotámiai és a görög hatás mutatható ki benne.¹ Témám szempontjából ezek közül Aszáél (Azazél)² története a legjelentősebb. Ő egy lázadó égi lény, aki megszegi a törvényeket, és kiszolgáltatja a földi embereknek a fémbányászat és -megmunkálás titkait, megismerteti velük a fegyverek, ékszerek és kozmetikumok világát. Az égi és a földi lények közti tudásátadás motívuma nem egyedülálló, a *Virrasztók könyve* több helyén is megjelenik, pl. mágiát, boszorkányságot, a „gyökerek vágásának módját” tanították a lázadó angyalok feleségeiknek (7,1). A nyolcadik fejezet ezt a képet tovább árnyalja, kiemeli Aszáélt, aki „kardok, kések, pajzsok és mellvérték készítésére tanította az embereket”. Ezután más titkos dolgokat is felfedett előttük, úgymint ékszerek és szépítőszerkészítését, drágakövek és színes festékek ismeretét. E tudományoknak, mint tudjuk, nagy hatása volt, *Henok könyve* is ezt erősíti: „S a világ megváltozott” (1Hen 8,1). A változás azonban negatív előjelű: elhatalmasodott a bűnök sora.

Az Úr megmentőket küld, de vannak olyan folyamatok, amelyeket már ő sem tud megmástitani, ilyenek Aszáél tanításainak következményei is. Egy feltehetően későbbi betoldásban Henok a műben való első megjelenésekor Aszáélhez megy, és ostorozza bűnéért (1Hen 13,1–2). Később égi utazásra indul,³ melynek leírásában több helyen is megjelennek az Aszáél-féle tudományok. *Henok első könyvéről* általánosságban (és Aszáéltól függetlenül is) elmondható,

¹ A könyv keletkezés- és eredettörténetével kapcsolatosan számos elmélet született. A legfontosabb irányokat összefoglalja: NICKELSBURG 2001: 1–125, különösképp 61–62; tanulmányom szempontjából legrelevánsabb mezopotámiai kapcsolódási pontokat részletesen lásd: FRÖHLICH 2014: 11–24, mely szerint a *Virrasztók könyve* gyökerei a babiloni diaszpórához vagy az onnan visszatérő zsidók egy csoportjához köthetők (FRÖHLICH 2014: 12). A *Virrasztók könyve* magyar fordítása és a keletkezéstörténet összefoglalása: DOBOS 2009: 15–60.

² Aszáél figurájáról és párhuzamairól bővebben lásd: REINER 1995: *passim*; DRAWNEL 2012: 518–542; HANSON 1977: 197–233; NICKELSBURG 1977: 383–405.

³ Az apokaliptikus utazásokról és a bennük megjelenő „mitikus földrajzról” számos publikáció született, ezek közül a legfontosabbak, illetve Henok utazásai szempontjából is relevánsak a következők: COBLENTZ BAUTCH 2003; DUECK 2013; GOFF 2017; GRELOT 1958; HOROWITZ 2011; STOCK-HESKETH 2000; STONE 1976; VANDERKAM 1983.

hogy szerzői és szerkesztői különös érdeklődést mutattak a különféle természeti elemek és kincsek iránt (pl. égitestek, növények, állatok). A mű számos pontján találkozunk ezek felsorolásával, illetve a legváltozatosabb módokon építették be őket a különböző utazások, látomások és leírások szövegébe. Égi utazásának kiemelkedő jelentőségű epizódja olvasható 1Hen 18,6–8-ban, Henok égi útjai közül az elsőnek egyik állomása Isten trónusa, majd a bukott angyalok és a pártütő csillagok büntetésének helye. A hegyek, melyeket az utazás alatt lát, mind különböző drágakövekből állnak. Tanulmányomban e szöveghely alapján vizsgálom a különböző drágakövek és ásványok szerepét és azok lehetséges párhuzamait a henoki korpuszban.

Drágakövek 1Hen 18,6–8-ban

Majd dél felé haladtam – (a hely) éjjel-nappal lángokban állt. Hét drágakőhegy volt ott: három kelet, három pedig dél felé. A keletre néző hegyek színes kövekből álltak, az egyik gyöngy (volt), a (másik) jáspis. A déliek rubintból voltak.⁴ A középső (hegy) az égig ért, mint az Ūristen alabástromtrónusa, a trónus csúcsa pedig zafir⁵ volt.⁶ (1Hen 18,6–8)

A hegyen lakó Isten elképzelése ősi toposz, megjelenik mind a babiloni, mind a kánaáni mitológiában,⁷ majd az *Ószövetségben* is (Kiv 24,9–10; Ez 28,13–19). Az idézett leírásban szereplő középső hegy Isten földi trónusa, míg a többi hat feltehetően égi kíséretének van fenntartva.⁸ A leírást apokaliptikus kép követi az angyalok büntetési helyének leírásával (18,9–11), mely szöveghely párhuzamba állítható az Ez 28,16–17-ben és Iz 14,12–19-ben szereplő Isten hegyéről (melyet tüzes kövekkel ír le) való levetés, tehát a büntetés motívumával. Henok utazásaival,⁹ azoknak a szövegben betöltött szerepével, értelmezésével kapcsolatosan a kutatás eddig három modellt állított fel:

1. Pierre Grelot az anyagot a görög és babiloni forrásokból is ismert mitikus földrajz körébe tartozó művekkel állítja párhuzamba, azok közös gyökerüknek a mezopotámiai hagyományt tartja.¹⁰ Vizsgálja a Gilgames-eposzt és a babiloni világtérképet. Indoklása számos ponton

⁴ Más variáns szerint: „A déliek lángszínű kövekből álltak.” FRÖHLICH—DOBOS 2009: 46.

⁵ Más fordítás szerint: *lapis lazuli*. NICKELSBURG 2001: 276. A két elnevezés, amint azt tanulmányomban később látni fogjuk, számos forrásban nem különíthető el egymástól egyértelműen, illetve hasonló szerepet töltött be.

⁶ DOBOS 2009: 46.

⁷ Az ókori keleti földrajzi elképzelések vizsgálata számos nehézségbe ütközik. Ezek közül témám szempontjából kiemelendő a földrajzi témájú leírások, ábrázolások (irodalmi szövegekben, mint pl. az *Enuma elis*, a *Gilgames-eposz*, *Nergal és Ereškigál*, vagy ábrázoláson, mint pl. az ún. babiloni világtérkép) esetében sosem tudhatjuk, hogy azokat akár szerzőik, akár olvasóik mennyire értették szó szerint, vagy vélték szimbolikus, apokaliptikus jelentésűnek. Több ezer évvel későbből szemlélve, a modern fizikai, földrajzi tudományos eredmények ismeretében számunkra evidens, hogy az utóbbi elmélet mentén kezdjük meg kutatásainkat. Bővebben: HOROWITZ 1998: XIII–XIV; CHARLES 1912: 41 skk.; CLIFFORD 1972.

⁸ NICKELSBURG 2001: 286. Kelley Coblentz Bautch egyetért ezzel az elmélettel, még egy fontos párhuzamot is hoz példaként, az Ahura Mazdát kísérő és szolgáló angyalok hetes (3+1+3) csoportját. COBLENTZ BAUTCH 2003: 115.

⁹ A téma két legfontosabb összefoglalása: NICKELSBURG 2001: 279–289; COBLENTZ BAUTCH 2003 (1Hen 17–19-ben szereplő utazásokról).

¹⁰ Úgy véli, hogy mind a henoki források, mind a görögök a mezopotámiai hagyományból merítették, föníciai közvetítéssel. Bővebben lásd: GRELOT 1958.

megállja a helyét (pl. az élet vizei babiloni kapcsolatai), akadnak azonban megkérdőjelezhető részletek.¹¹ Ilyen például Gilgames Utnapistim paradicsomába tartó útjának leírásával való rokonításban a különböző helyek leírása, illetve a leírások sorrendje, vagy éppen az utazás célja. Fontos különbség az ékkövek kertjének lokalizálása. Viszonyítási pontként és párhuzamként ő is említi az Ez 28. fejezetében szereplő drágaköveket.

2. A második modell Carol Newsom¹² nevéhez köthető, és a közel-keleti diplomácia azon szokásra hívja fel a figyelmünket, amikor a követeknek bemutatják egy adott ország gazdagságát. Hasonlóképp vezetik végig Henokot a mennybéli király (az Úr) kincsein. Bár a leírás számos ponton valóban kapcsolatba hozható ilyesmi gyakorlattal, a fejezet egészének tartalma (az örök büntetés helyére való utazás) távol áll tőle.

3. A harmadik modellt Thomas Francis Glasson állította fel. Ő a görög *neküiát* állítja párhuzamba Henok utazásával.¹³ Hasonló alvilági utazás először az *Odüsszeia* 11. könyvében jelent meg, Odüsszeusz Hádészbe vezető útjánál, abban is a halál utáni büntetés helyéhez hasonlítja. Párhuzamként hozza még Platón Er-mítoszáét, amelyben a bukott harcos meglátogatja az ítélet helyét és a gonoszak büntetését. Ezután visszatérhet a földre és elmondhatja, hogy mit látott (*Respublica* 10.614–21)¹⁴. Az, hogy Platón esetlegesen milyen hagyományból merítette alvilágjárását (orfikus vagy püthagoreus), és az mennyiben kapcsolható össze a Közel-Kelettel, nem tudhatjuk, az azonban biztos, hogy a kutatásban eddig felvetettek közül ez a leginkább helytálló, legközelebbi párhuzam magára a műfajra.

Henok útjai leírásának egyik jellegzetessége a szövegben szereplő különleges természeti elemek sora. Itt, a 18. fejezetben a drágaköveké a főszerep. A szerző tudása róluk mai ismereteink tükrében pontatlannak tűnik,¹⁵ sok elnagyolt leíró, általános kifejezést használ megjelölésükre: pl. színes kövek, tűz színű kő. A tanulmányomban vizsgált szakaszban pontosan megnevezett vagy azonosítható drágaköveket, elnevezésüket és tulajdonságaikat az alábbi táblázat foglalja össze:

¹¹ Az alapkérdést is vizsgálja és a problémás részeket is kiemeli: VANDERKAM 1983: 271–278.

¹² NEWSOM 1980: 323–328.

¹³ GLASSON 1961: 8–11.

¹⁴ A Tartarosz leírása Platón *Phaidón* 113D–114C-ben hasonló látomást feltételez. Plutarkhosznál is megtalálható a bűnös elrettentő célú alvilági utazása (*Mor.* 563–568).

¹⁵ Forbes kiváló, az ókori technikai tudásról írt sorozatának hetedik könyve részletesen, források segítségével mutatja be az ókorban ismert drágaköveket és féldrágaköveket, lelőhelyeiket és különféle elnevezéseiket: FORBES 1966: 237–241. Azt azonban figyelembe kell vennünk, hogy az ókori terminológia más volt, mint a ma ismert, sok esetben a modern fogalmakkal és kategóriákkal való azonosítás nem lehetséges.

A hét drágakőhegy					
τὰ ἑπτὰ ὄρη ἀπὸ λίθων πολυτελῶν/sab'ātu 'adbār za-'em-'ebn kebur					
	Név (görög)	Név (etíóp)	Héber/arámi	Szín	Azonosítás
Keletre néző hegyek ¹⁶					
Színes kő	ἀπὸ λίθου χρώματος	'em-'ebna hebr		színes	?
Gyöngy	ἀπὸ λίθου μαργαρίτου	'em-'ebna bāhray		fehér	gyöngy
Gyógyító kő jáspis	ἀπὸ λίθου ταθέν ὑακίνθου ϊανθίνου ιάσπιδος	'em-'ebna fawwes	ישפה	lila kék	jáspis zafír?
Délre néző hegyek					
Tűz színű kő	ἀπὸ λίθου πυρροῦ	'em-'ebn qayyih	אבני אש	vörös	rubint
Középen: a trón					
antimon	φουκά	pēka	כסף אבנא	ezüst/fehér	antimon stibium
A trón tetején					
zafír lapis lazuli	ἀπὸ λίθου σαπφείρου	'em-'ebna sanpēr	ספיר כרסא א ¹⁷	kék	zafír lapis lazuli

Drágakövek 1Hen 18,6–8-ban

A drágakövek megjelenésének bibliai és mezopotámiai párhuzamai

A vizsgált henoki szakasz legtöbb bibliai párhuzama *Ezékiel könyvében* található, ami az apokaliptikus műfaji hasonlóság miatt sem meglepő. Isten trónusát Ez 1,26 is zafírkőhöz hasonlítja. Ezékiel 28,13 kevésbé explicit, de végső következtetésem szempontjából fontosabb párhuzam:

Az Úr szöveget intézett hozzám: Emberfia, zengj gyászéneket Tírusz királyáról, és mondd meg neki: Ezt mondja az Úr, az Isten: A tökéletesség példaképe lettél, telve bölcsességgel és tökéletes szépséggel. Az Édenben voltál, az Isten kertjében. Sokfajta drágakő ékesítette ruhádat: **karneol, topáz, jáspis, krizolit, ónix, berill, zafír, rubin és smaragd**. Csörgődobjaid és fuvoláid aranyból készültek, ez mind elkészült már a teremtésed napján. Oltalmazó kerub mellé állítottalak, az istenek szent hegyére helyeztelek, tüzes kövek közt járkáltál. Tökéletes voltál teremtésed napjától addig, amíg gonoszsgot nem találtam benned. (Ez 28,11–15)¹⁸

A közös pontot a drágakövek jelentik, melyek a bibliai szöveghelyen két kontextusban is megjelennek: Isten kertjében az ember ruháját csodás drágakövek díszítik, valamint az istenek

¹⁶ A 17–19. fejezetek Henok északnyugati útjáról számolnak be. Az itt leírt hegyvonulat derékszöveget zár be, melynek csúcán áll Isten trónusa, két oldala pedig, amelyek egyenként három hegyből állnak, a nyugat—keleti és az észak—déli tengelyen fekszik. Ez a háromszög alakú elrendezés emlékeztethet a babiloni világtérképen szereplő hasonló alakú területekre, melyek a „keserű folyón” túl fekszenek. A későbbi fejezetekben további hegyláncok is szerepelnek, melyek a világ két szélén elhelyezkedő édenkertek helyei. NICKELSBURG 2001: 285.

¹⁷ 4QEn^c 1 viii 27

¹⁸ A bibliai idézeteket a Szent István Társulat kiadása alapján közlöm.

szent hegye és az ott található tüzes kövek. Az ember ruháján leírt kilenc kő (lásd kiemelés) a főpapi ruhán is megjelenik, az *Exodus*ban elrendelt főpapi viseleten ez a szám azonban tizenkettő, a törzsek számának megfelelően:

Készítsd el a kinyilatkoztatás melltáskáját is művészi munkával. Olyan munka legyen, mint az efod: aranyból, vörös és kék bíborból, karmazsinból és sodrott szálú lenből. Legyen négyzetes és bélelt, arasznyi széles és hosszú. Négy sorba rakj rá drágaköveket. Az első sorban legyen **karneol**, **topáz**, **smaragd**; a második sorban **rubin**, **zafir**, **jáspis**; a harmadik sorban **jácint**, **achát**, **ametiszt**; a negyedik sorban **krizolit**, **karneol** és **ónix**. Mindegyik legyen aranyba foglalva. Izrael fiai nevének megfelelően tizenkét kő legyen. (Kiv 28,15–20)

E kultikus ruhadarabokat (az *efod* és a *hósen*), illetve a hozzájuk szorosan kapcsolódó *urimot* és *tummimot* a mai napig sok kérdés és vita övezi.¹⁹ Ami biztos, hogy a szigorú szabályok szerint elkészített ruhadarabra melltábla csatlakozik, melyen tizenkét meghatározott drágakő helyezkedik el. Mindezek valamilyen módon közvetlen kapcsolatot biztosítanak a főpap és az Isten között. Mind a tizenkét kő, mind pedig a pap vállán lévő két karneol (egyes feltételezések szerint ezek maguk az *urim* és a *tummim*) világítani tudnak. Az *urim* és *tummim* leginkább eldöntendő kérdésekben segítette a döntést: az isteni akaratnak megfelelően hol az egyik (igenlő), hol a másik (nemleges válasz) világított. A *Bibliában* számos helyen előfordul tanács kérése általuk: csaták esetében vagy a próféták valóságának megállapításánál.²⁰

Megjelennek drágakövek más szöveghelyeken is, pl. az „Új Jeruzsálemmel” kapcsolatos látomásokban (Jel 21,18; Tób 13,16–17): a mennyből alászálló város fala jáspis, alapja pedig minden más ékkővel díszített. Jeruzsálem természetfölötti szépsége nem áll távol az Édenben található fákétól és a kerítéstől, melyen drágakövek „teremnek” (pl. Iz 54,²¹; Tób 13; Jel 21). Ezek a kövek jelképezik a tökéletességet, szentséget és állandóságot. Eszünkbe juthat Gilgames fent említett beszámolója a drágakövekkel teli kertről, melyek fákról csüngenek alá.²² Közös gyökere lehet ezeknek az elképzeléseknek, hogy feltehetően élő volt az a nézet, miszerint a távoli Keleten, ahonnan ezek az importárúk érkeztek, ezekből a luxuscikkekéből nagyon sok volt. Későbbi párhuzamként hozhatjuk a Nagy Sándorhoz kapcsolt legendás történetet, melyben a főhős a világ végén a „sötétség birodalmába” érkezik, melynek padlózatát drágakövek borítják, de olyan sötét van, hogy észre sem veszi.²³ Mindezek azonban feltehetően meg sem közelítik mennyiségben a Henok által látott drágakő hegyeket. Ami a közelébe érhet, az a mezopotámiai hagyományból ismert kép, melyben a menny rétegeit²⁴ (mint egy többszintes univerzumot)

¹⁹ A téma egyik legrészletesebb összefoglalója: VAN DAM 1997.

²⁰ VAN DAM 1997: 177–193.

²¹ Iz 54,11–17: az új Jeruzsálem leírása nemcsak a drágakövek említése miatt párhuzama a *Virrasztók könyvének*, hanem a pusztítás/pusztulás leírásának szóhasználatára, annak kapcsán a fémmegmunkálás, fegyverkészítés érzékletes megjelenítése miatt is. A qumráni *peserek* közül ide kapcsolható 4Q164 (4QpIsa^d), amely egy helyen említi a zafirokra alapított isteni várost és az *urim* és *tummim* felragyogásával hozott ítéletet. A szöveg sajnos töredékes, nem tudjuk meg, hogy mi e szöveghely magyarázata a közösség számára.

²² A Gilgames-hagyomány és *Henok könyvének* párhuzamaihoz: FRÖHLICH 2012; WINTER 1999.

²³ A történetet még a középkori perzsa Nagy Sándor-regény, az *Iskandarnama* is megőrizte. SOUTHGATE 1978: 58.

²⁴ Wayne Horowitz hívja fel a figyelmet arra, hogy a sumer és akkád nyelvben sincs egyértelmű kifejezés, mely megfeleltethető lenne az univerzum vagy kozmosz szavaknak. Ezek helyett a teljességre vonatkozó *kiššatu*, *kullatu*, vagy *kiššat kal gimrati*, 'mindenség; teljes egész' jelentésű kifejezéseket, illetve a 'menny és föld' jelentésű *šamû u eršetum* kifejezéseket használják ilyen értelemben. HOROWITZ 1998: XIV. Az univerzum szintjeit

különböző drágakövek alkotják (*luludānitu*-kő, *saggilmud*-kő, jáspis).²⁵ A párhuzamot támogatja Robert H. Charles azon feltételezése is, mely szerint a henoki hét hegy motívuma babilóniai forrásból származik, és a hét égi istenhez, a menny és a föld hét részre osztásához kapcsolható.²⁶

Láthatjuk, hogy ezekben a történetekben a drágakövek (szemben a nyitó aszáéli motívumunkkal), a vagyon, a luxus a legtöbb esetben pozitív, Istenhez és az ő világához köthető dolgok.

Drágakövek Henok további útjai során

Henok további utazásainak leírásai több helyen újra veszik, és kibővítve tárgyalják a fent említett szakaszban leírtakat, ezért párhuzamként vizsgálhatjuk őket. 1Hen 24–25-ben is hasonló a hegyek elrendezése, érdekes azonban, hogy a drágaköveket nem említik név szerint. Némi összeolvadás látszik a szövegvariánsok között a hegyek és a fák vonatkozásában, különösképp a hetedik, középen állót illetően.

Onnan a föld egy másik helyére mentem, (ahol) éjjel-nappal lángoló tűzhegyeket mutatott nekem. Közeledtem felé, és hét fenséges hegyet pillantottam meg. Mindegyikük különbözött a másiktól, és (az összes) gyönyörűséges **drágakövekből** (állt): mind szépséges, látványuk lenyűgöző, megjelenésük pompás. Három (hegy) kelet felé (magasodott), egyik a másikra helyezve, három pedig délre, (szintúgy) egyik a másikon. (1Hen 24,1–2)

A leírás azonban nem a drágakövek, hanem az utazó szeme elé táruló növényzet részletes, szemléletes leírásával folytatódik. A legmagasabb hegyen áll az Úr trónusa, körülötte a gazdag növényzet, valamint az igazság és élet fája. A későbbi fejezetekben sem szentel a szerző különösebb figyelmet az ásványoknak, sokkal inkább a különböző drága és egzotikus növényeknek, fűszereknek, illatszereknek, mint például a 32. fejezet görög és etióp kézírataiban szereplő hét hegyet leíró részlet.²⁷ Ezek a növények számos ponton kapcsolatba hozhatók a kultusszal, ugyanakkor a keleti utazás leírásának alkotóelemeiként meg kell említenünk a lehetőségét a Szerző/Szerkesztő mesés Keletről és annak flórájáról alkotott tudásának/képének is. A 32. fejezet azért is különösen jelentős, mert itt található a henoki irodalom egyik Éden-kertje, az Iga-

a KAR 307 30–38 és AO 8196 iv 20–22 (eltérő műfajú: misztikus/vallási, illetve asztronómiai/asztrológiai) szövegek alapján rekonstruálták: a menny három fő részre oszlik (Anu, Igigi és a csillagok egére). A három mennybéli szféra a következő kövekből épül fel: *luludānitu*-kő, *saggilmud*-kő, és *iašpū*-kő, azaz a jáspis. Elképzelhetetlen, hogy ezek a rétegek három hatalmas, egybefüggő kőtömbből álltak volna, mert ez nem tenné lehetővé a mozgást a mennyeken belül. Ezért azt kell feltételezni, hogy a minden egyes szint padlója más-más típusú kőből állt, és hogy a kőpadlók között nyitott tér volt, ahogyan a földfelszín és az alsó mennyek között is. Feltételezhető továbbá, hogy a kőpadló alulról látható volt, és az alatta lévő régió számára tetőként szolgált. HOROWITZ 2011: 9. Ezeket a feltételezéseket alátámasztja az *Exodus*-ból vett párhuzam, ahol az ég padlója zafir (kék) téglából épült (Kiv 24,9–10, vö. Ez 1,26–28; 10,1).

²⁵ Ezen mennybéli szintek és a hozzájuk kapcsolódó drágakövek, ill. a henoki drágakő-szimbolika közös elemeivel részletesen foglalkoztam a 2022-ben az SBL International Meetingen (Salzburg) tartott előadásomban (publikáció folyamatban).

²⁶ CHARLES 1912: 40–41. A hét hegy motívumának párhuzamaihoz lásd: COBLENTZ BAUTCH 2003: 109–115.

²⁷ Az utazásokban megjelenő természeti elemeket és térformáló szerepüket lásd: DÁVID 2022a; 2022b.

zak kertje.²⁸ Ez a kert északon található és leírása számos ponton rokonságot mutat az ezékieli (Ez 28), Isten hegye közelében leírt Édennel. 1Hen 77-ben is olvashatunk hét hegyről, melyek magasabbak minden más hegynél. Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a hét hegy fontos motívum a műben, a szám természetesen szimbolikus, a teremtő Úr hatalma, a világmindenség teljessége és tökéletessége húzódik mögötte (hasonlóan a drágakövekhez). Henok égi utazása a 36. fejezettel véget ér, a kör bezárul, hősünk visszatér kiindulópontjára.

A nemesfém hegyek leírása a Képes beszédek könyvében

A következő nagyobb szövegegység *Henok első könyvé*n belül az ún. *Képes beszédek könyve*.²⁹ Ez a szöveg nem került elő a qumráni könyvtárból, etióp szövegváltozata azonban ismert. A könyv allegóriák sora, vigaszt kíván adni olvasóinak, a kiválasztott igazak sorsának sok esetben látomásszerű leírásával. A következő szöveghelyeket nem szándékozom részletesen elemezni, azonban fontosnak tartom röviden áttekinteni azért, hogy a drágakövek szerepét a henoki korpuszban más oldalról is megvilágítsam.

Ezek után a napok után (ugyan)azon a helyen, ahol valamennyi rejtett dolog látomását láttam, ugyanis forgószél kapott fel és vitt nyugatra. Látták szemeim az ég titkait, mindazt, ami a földre vár: egy vashegyet, egy rézhegyet, egy ezüsthegyet, egy aranyhegyet, egy puha fémből³⁰ való hegyet és egy ólomhegyet. Ekkor megkérdeztem a velem lévő angyalt, mondván: „Mik ezek a dolgok, amiket elrejtve láttam?” Így válaszolt nekem: „Minden, amit láttál, Felkentjének hatalmát szolgálja, hogy hatalmas és erős legyen a földön.” Majd így felelt nekem a béke angyala, és azt mondta: „Várv egy kicsit és látni fogsz. Feltáru előtted minden, ami (most) rejtve van, (mindaz) amit a Szellemek Ura alkotott. Ezek a hegyek, amiket láttál: a vashegy, a rézhegy, az ezüsthegy, az aranyhegy, a puha fémből való hegy és az ólomhegy, mindezek olyanok lesznek, a Választott előtt, mint a viasz a tűz színe előtt, elfolynak a lába alatt, mint a víz, mely fölülről ömlik ezekre a hegyekre. Úgy lesz azokban a napokban, hogy sem aranyon, sem ezüstön nem szerezhet az ember szabadulást, nem menthetik meg magukat és nem menekülhetnek. Nem lesz (akkor) vas a háborúhoz, sem mellvértnek való, mit sem ér majd a bronz, nem számít az ón, és ólom után sem fog senki sem kutatni. Eltörlik majd mindezeket a Föld színéről, és odavesznek, midőn a Választott megjelenik a Szellemek Urának színe előtt.” (1Hen 52,1–9)

A felfedett égi titkok, a Messiás hatalmának jelképei, az 1Hen 1,6-ban leírt teofánia, majd epifánia képei jelennek meg újra ezekben a sorokban. Egyes kutatók³¹ a dánieli négy világbirodalom látomásával állítják párhuzamba a leírást, míg George Nickelsburg³² a *Virrasztók könyvé-*

²⁸ A henoki földrajzról készült térképvázlatokat lásd: GRELOT 1958: 46; MILIK 1976: 40; STOCK-HESKETH 2000: 30; COBLENTZ BAUTCH 2003: 164, 169, 178, 185 és 187.

²⁹ 1Hen 37–71-et már a XIX. század óta különálló szövegegységként kezelik. A szöveggel kapcsolatos számos sajátosság, kérdés és ellentmondás is arra utal, hogy az egy későbbi zsidó vagy keresztény átdolgozás eredményeképp került be a henoki *corpus*ba. DOBOS 2009: 61–62.

³⁰ Löw Immánuel sorra veszi a XIX. század Henok-fordításait és kommentárjait, majd az etióp kifejezéseket és a fémek keménységi és olvashatósági fokát, majd arra a következtetésre jut, hogy a „puha fém” csakis az antimon lehet. Löw 1941, magyar fordításban (ford. Kővér András 2019).

³¹ Pl. BLACK 1985: 215; DOBOS 2009: 78.

³² Pl. NICKELSBURG 1981: 218.

ben említett hegyek látomásával rokonítja. Figyelmesen olvasva azonban az Aszáél-tradíció elemeit is felfedezhetjük verseiben. Az idézett szöveghely reinterpretálja a 18. fejezetben olvasottakat, azonban eközben megfordítja Istennek a gazdagsággal való azonosítását és a gazdagság, vagyon (fémek) pozitív voltát: a vagyon bajt hoz, nem menthet meg (nem hoz üdvözülést). A vagyon mulandóságára is figyelmeztet.³³

Az 53. fejezet egy mondata is ide kapcsolható: „Mert láttam a büntetés angyalait elmenni, hogy előkészítsék a Sátán mindenféle vasszerszámát.” (1Hen 53,3) Henok kérdésére a Béke angyala azt mondja: „Mindezeket a föld királyai és hatalmasai részére készítik, hogy ezekkel pusztítsák el őket.” (53,5)

Az 54–55. fejezetek Aszáél és seregének elítélésének képeit tárják elénk: vasláncokkal öszszeszorítva vetik őket a „pusztulás helyének legmélyére”, a büntetés angyalai seregeikkel kezükben vas- és bronzláncokat tartva vonulnak, majd büntetésükkel véget ér a bukott angyalok kora.

Összegzés

Az idézett henoki szakaszokból is látszik, hogy a mű szerzői számára az emberi és az isteni cselekedetek térbeli dimenzióban zajlottak, mint azt a legtöbb esetben elképzeljük. Számukra ez a világ konkrét és megtapasztalható. Nem nevezi az egyes bejárt helyeket a nevükön, sokkal fontosabbnak tartja, hogy leírja, hogy mi az, amit ő lát, hall, érez. Számára a természet elemei és kincsei a mitikus földrajz fontos elemei: ami a földön látható, az teljes valójában megtalálható az égben is. Amint azt tanulmányomban is bemutattam, az égi és a földi világ összekapcsolásának fontos elemei a drágakövek, melyek így, hasonlóan a főpapi öltözet díszítőköveihez vagy az *urim*hoz és a *tummim*hoz, hasonló szerepet töltenek be: kommunikációs csatornát nyitnak a szférák között.

A vizsgált párhuzamokból kiderül, hogy a drágakövek felsorolása és a *lapis lazuli* (vagy a zafír) kiemelkedő szerepe a *Virrasztók könyvében* egyáltalán nem elszigetelt jelenség. A források egyfajta szimbolikáról tanúskodnak, amely Istenhez, a mennyei szférához, az örökkévalósághoz és a tökéletességhez kötődik. A drágakőhegyek, a főpapi ruhán lévő drágakövek vagy az élet fája az Édenkertben mind-mind összekötő kapocs a mennyei és a földi szféra között. A mezopotámiai hagyományban a kert, a hegyek, a drágakövek és Isten közötti kapcsolat nyilvánvaló (gyakran megszemélyesítés), a judaizmus esetében azonban Isten és a drágakövek közötti kapcsolat inkább közvetett vagy szimbolikus, a tökéletességet, a szentséget és az állandóságot jelképezi.

Henok utazásának leírása is egyfajta körkörös globalitást és tökéletességet ábrázol. Amint tanulmányomban rámutattam, a drágakövek ezen világ elemeiként való használata nagyon hasonló az istenek, lakóhelyük és hatalmuk ábrázolásának módjához a mezopotámiai irodalomban. Joggal feltételezhető, hogy ez a fajta szimbolika, párhuzamosság és képi ábrázolásmód az ókori Közel-Keleten elterjedt toposz lehetett, melyet a második Szentély korabeli zsidó irodalomban is szívesen használtak.

| ³³ GILCREST 2013: 127.

Láthattuk, hogy többféle értelmezés született arról, hogy vajon miért is kerültek bele Henok utazásainak leírásaiba a bemutatott drágakövek. Bár a legtöbb, a témában született tanulmány bevezetőjében említi Aszáél és a hozzá kapcsolódó hagyományt, hiszen ő a forrása a drágakövekről és nemesfémekről szerzett tudásnak, eddig azonban nem vették figyelembe a kutatásban azt, hogy Aszáél alakja az egyik dolog, amely összekapcsolja a henoki utazásokban leírt helyszínek jelentős részét. Nemcsak a mű legelején (mint mondjuk az égi lények a *Genesis*ben), hogy aztán eltűnjön, és ne találkozzunk vele többé, hanem rendszeresen felbukkan pártütő angyalként, aki aztán elnyeri büntetését: vasláncokkal kötözik meg, majd pusztítják el. „Karrierje” a luxus tanításával kezdődött (gazdagság = gonosz), majd a kárhozat helyén vasláncokra verve fejeződik be. Ez jól mutatja azt a kettősséget, ami az égiektől származó titkos tudás felfedezéséért (az emberek részéről pedig elsajátításért) járó szörnyű büntetés jelent. Fontos kiemelnünk azonban azt, hogy ehhez az általa felfedett titkok mindegyike kellett. Ezek a titkok egyszerre hoztak pozitív és negatív dolgokat az emberiségre: a kövek, ékszerek luxusa s szépsége (mely, amint láthattuk, sok esetben az isteni tökéletességhez és hatalomhoz mérhető), illetve a fémek fegyverkészítésre való használata (kvázi az ölés képessége) egy etikai rendszer két végpontja. A közös benne pedig Aszáél, a rebellis angyal, aki mindezen tudományokra megtanította a földieket. A művek születési korának embere számára e kapcsolati rendszer egyértelmű lehetett, hiszen a világ valóban nagyot változott a fémek felfedezésével, illetve a távolsági kereskedelem fejlődésével (ami nélkülözhetetlen feltétele a drágakövek jelentős része beszerzésének). Sok olyan dolgot is megismertek az emberek, amik a való életben is bűnre csábíthatták őket, vagy annak eszközét jelentették.

Felhasznált irodalom

CHARLES, Robert Henry

1912 *The Book of Enoch, or 1 Enoch: Translated from the Editor's Ethiopic Text*. Oxford: Clarendon.

CLIFFORD, Richard J.

1972 *The Cosmic Mountain in Canaan and the Old Testament* Harvard Semitic Monographs 4. Cambridge, MA: Harvard University Press.

COBLENTZ BAUTCH, Kelley

2003 *A Study of the Geography of 1 Enoch 17–19. “No One Has Seen What I Have Seen.”* SJSJ 81. Leiden: Brill.

DÁVID Nóra

2022a „From there I traveled to another place.” (1QEn passim): Geography in 1 Enoch 20–32. In FRÖHLICH, Ida (ed.), *Science in Qumran Aramaic Texts*. Tübingen: Mohr Siebeck, 173–186.

2022b *Apocalypse and Space. The Journeys of Enoch in Light of Spatial Theories*. *Chronica* 21, 19–32.

DOBOS Károly

2009 Henok első könyve. Az etióp Henok-könyv. In FRÖHLICH Ida — DOBOS Károly (szerk.): *Henok könyvei*. Piliscsaba: PPKE, 2009, 13–190.

DRAWNEL, Henryk

2012 Professional Skills of Asael (1 En. 8:1) and Their Mesopotamian Background. *Revue Biblique* 119/4, 518–542.

2019 *Qumran Cave 4: The Aramaic Books of Enoch: 4Q201, 4Q202, 4Q204, 4Q205, 4Q206, 4Q207, 4Q212*. In consultation with Émile Puech. Oxford: Oxford University Press.

DUECK, Daniela

2013 *Geographie in der Antiken Welt*. Darmstadt: Philipp von Zabern.

FLEMMING, Johannes — RADERMACHER, Ludwig

1901 *Das Buch Henoch*. Helsingfors: J.C. Hinrichs.

FORBES, Robert James

1966 *Studies in Ancient Technology*. Volume VII. Leiden: Brill.

FRÖHLICH Ida

2012 Enmeduranki and Gilgamesh: Mesopotamian Figures in Aramaic Enoch Traditions. In MASON, Eric F. et al. (eds.), *A Teacher for All Generations. Essays in Honor of James C. VanderKam*. JSOTSup 153. Leiden: Brill, 637–653.

2014 Mesopotamian Elements and the Watchers Traditions. In HARKINS, Angela Kim — COBLENTZ BAUTCH, Kelley — ENDRES S.J., John C. (eds.): *The Watchers in Jewish and Christian Traditions*. Minneapolis: Fortress Press, 11–24.

FRÖHLICH Ida — DOBOS Károly (szerk.)

2009 *Henok könyvei*. Piliscsaba: PPKE.

GILCREST, Eric C.

2013 *Revelation 21–22 in Light of Jewish and Greco-Roman Utopianism*. Leiden: Brill.

GLASSON, Thomas Francis

1961 *Greek Influence in Jewish Eschatology*. London: SPCK.

GOFF, Matthew

2017 Where's Enoch? The Mythic Geography of the Qumran *Book of Giants*. In BADEN, Jól et al. (eds.), *Sibyls, Scriptures and Scrolls. John Collins at Seventy*. STJSJ 175. Leiden: Brill, 472–478.

GRELOT, Pierre

1958 La géographie mythique d'Hénoch et ses sources orientales. *Revue Biblique* 65, 33–69.

HANSON, Paul D.

1977 Rebellion in Heaven, Azazel and Euhemeristic Heroes in 1 Enoch 6–11. *Journal of Biblical Literature* 96, 197–233.

- HARKINS, Angela Kim — COBLENTZ BAUTCH, Kelley — ENDRES S.J., John C. (eds.)
2014 *The Watchers in Jewish and Christian Traditions*. Minneapolis: Fortress Press.
- HOROWITZ, Wayne
2011 *Mesopotamian Cosmic Geography*. Winona Lake: Eisenbrauns.
- KÖVÉR András (ford.)
2019 Löw Immánuel: *Mineralia der Juden. Antimon*. In HIDVÉGI Máté – UNGVÁRI Tamás (szerk.), *Fényszóró drágakövek. Löw Immánuel válogatott művei II*. Budapest: Löw Heritage — Scholar, 37–46.
- Löw, Immánuel
1941 Antimon. Ein Kapitel aus meinem „Mineralien der Juden”. *Magyar Zsidó Szemle* 58, 167–176.
- MILIK, József T.
1958 Hénoch au pays des aromates (ch. XXVI à XXXII): Fragments araméens de la grotte 4 de Qumrân (pl.1). *Revue Biblique* 65, 70–77.
1976 *The Books of Enoch: Aramaic Fragments of Qumran Cave 4*. Oxford: Clarendon.
- NEWSOM, Carol A.
1980 The Development of 1 Enoch 6–19: Cosmology and Judgement. *The Catholic Biblical Quarterly* 42, 310–329.
- NICKELSBURG, George W. E.
1977 Apocalyptic and Myth in 1 Enoch 6–11. *Journal of Biblical Literature* 96, 383–405.
2001 *1 Enoch 1: A Commentary on the Book of 1 Enoch, Chapters 1–36; 81–108*. Hermeneia. Minneapolis: Fortress Press.
- NICKELSBURG, George W. E. — VANDERKAM, James C.
2004 *1 Enoch. A New Translation. Based on the Hermeneia Commentary*. Minneapolis: Fortress Press.
- REINER, Erica
1995 *Astral Magic in Babylonia*. Transactions of the American Philosophical Society 85/4. Philadelphia: American Philosophical Society.
- SOUTHGATE, Mino S.
1978 *Iskandarnamah. A Persian Medieval Alexander-Romance*. New York: Columbia University Press.
- STOCK-HESKETH, Jonathan
2000 Circles and Mirrors: Understanding 1 Enoch 21–32. *Journal for the Study of the Pseudepigrapha* 21, 27–58.

STONE, Michael

1976 Lists of Revealed Things in the Apocalyptic Literature. In CROSS, Frank Moore et al. (eds.), *Magnalia Dei: The Mighty Acts of God*. Garden City, New York: Doubleday, 414–452.

1978 The Book of Enoch and Judaism in the Third Century BCE. *The Catholic Biblical Quarterly* 40, 479–492.

UHLIG, Siebert

1984 Das äthiopische Henochbuch. In KÜMMEL, Werner G. et al. (eds.): *Apokalypsen*. JSRZ V/6. Gütersloh: Mohn, 461–780.

VAN DAM, Cornelis

1997 *The Urim and Thummim. A Means of Revelation in Ancient Israel*. Winona Lake, IN: Eisenbrauns.

VANDERKAM, James C.

1983 1 Enoch 77, 3 and a Babylonian Map of the World.” *Revue de Qumrân* 11/2, 271–278.

WINTER, Irene J.

1999 The Aesthetic Value of Lapis Lazuli in Mesopotamia. In CAUBET, Annie (ed.): *Cornaline et pierres précieuses La Méditerranée, de l'Antiquité à l'Islam. Actes du colloque organisé au musée du Louvre par le Service culturel les 24 et 25 novembre 1995*. Paris, 45–58.